

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDEN OSMANLI TÜRKÇESİNE DUDAK UYUMU VE ÜNSÜZ UYUMU

Aziz GÖKÇE *

ÖZET

Türkiye Türkçesi üzerine yazılan dil bilgisi kitaplarında “dudak uyumu” ve “ünsüz uyumu” üzerine verilen bilgiler, Eski Anadolu Türkçesinde bu uyumların ya hiç görülmediği ya da eskiden var olan uyumların bu dönemde bozulduğu yönünde olup Osmanlı Türkçesinin son dönemlerinde dudak uyumunun ve ünsüz uyumunun ortaya çıktığı şeklindedir. Oysa, son yıllarda yapılan araştırmalar bu genel kabulün aksine örneklerin de sıkça bulunduğunu göstermektedir. Biz, bu makalede, aslında Eski Anadolu Türkçesi içinde de bu uyumların izlerinin var olduğunu, gerek Türkler tarafından yazılmış metinlerden gerek batılılar tarafından yazılmış transkripsiyon metinlerinden hareketle ortaya koymaya çalıştık. Bu ve benzeri ses bilgisi konuları üzerinde yapılan araştırmaların artmasının tarihî dil bilgisi çalışmalarına da fayda sağlayacağı açıktır.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, dudak uyumu, ünsüz uyumu, ses bilgisi, tarihî ses bilgisi, imlâ.

THE CONSONANT AND LABIAL HARMONY THROUGHOUT OLD ANATOLIAN TURKISH AND OTTOMAN TURKISH

ABSTRACT

Once the information given on consonant and labial harmony in Turkish grammar text books written on Turkey Turkish is examined, it is believed that this

* Yrd. Doç. Dr., Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi Zonguldak, azizgokce@karaelmas.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

harmony which existed in the past has never been observed or deformed but this harmony appeared during last period of Ottoman Turkish. The researches conducted lately have shown that true examples of harmony of consonant and labial existed during last period of Ottoman Turkish. In this article, it has been argued that tracks of this harmony existed in Old Anatolian Turkish and in the texts written by Turks. It is strongly believed that growing number of researches on phonetics and such kind of subjects would contribute studies on Turkish grammar.

Key Words: Old Anatolian Turkish, Ottoman Turkish, labial harmony, consonant harmony, phonology, historical phonology, ortography.

Giriş:

Türkiye Türkçesi üzerine yazılan dil bilgisi kitaplarında dudak uyumu ve ünsüz uyumu üzerine verilen bilgiler, Eski Anadolu Türkçesinde bu uyumların ya hiç görülmediği ya da eskiden var olan uyumların bu dönemde bozulduğu yönünde olup Osmanlı Türkçesinin son dönemlerinde dudak uyumunun ve ünsüz uyumunun ortaya çıktığı şeklindedir. Oysa, son yıllarda yapılan araştırmalar bu genel kanının aksine örneklerin de bulunduğunu göstermektedir. Biz, bu makalede, aslında Eski Anadolu Türkçesi içinde de bu uyumların izlerinin var olduğunu, gerek Türkler tarafından yazılmış metinlerden gerek batılılar tarafından yazılmış transkripsiyon metinleri adı verilen metinlerden hareketle ortaya koymaya çalıştık. Bu ve benzeri ses bilgisi konuları üzerinde yapılan araştırmaların artmasının tarihî dil bilgisi çalışmalarına da fayda sağlayacağı açıktır.

İnceleme:

1. Dudak Uyumu

Eski Anadolu Türkçesi dönemi üzerindeki araştırmalarıyla tanınan çok değerli bilim adamı Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş, dudak uyumu için “Yuvarlaklık-düzlük bakımından vokal uyumunun Türkçenin ilk devirlerinden beri umumîleşip sağlam kaideler olarak ortaya çıkmadığı malûmdur. Eski Türkiye Türkçesinde ise, bu hâl devam etmekte, ayrıca eski ve yeni yazı dilimizden farklı olarak

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

birçok kelimeye bir yuvarlaklaşma kendini göstermektedir. Düz vokal taşıması gereken, Uygur devresinde olduğu gibi, bugün de düz vokal taşıyan bazı kelimelerin yuvarlak vokalli olduğu görülüyor. Bu yuvarlaklaşma (labialisation), Eski Türkiye Türkçesinin en mühim hususiyetlerinden birini teşkil etmektedir.” şeklinde görüş bildirmiş (Timurtaş 1981: 27) ve bu görüş pek çok araştırmacı tarafından da kabul görmüştür.

Günümüz Türkiye Türkçesinin yazı dilinde ve kısmen Eski Türkçe döneminde düzlük-yuvarlaklık bakımından uyum gösteren şekillerin Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinde çeşitli sebeplerden ötürü uyum dışı kaldığı bilinmektedir. Bu uyumsuzluğun sebeplerini iki grupta toplamak mümkündür: İlki, Eski Anadolu Türkçesi döneminde bir hayli ilerlemiş olan “yuvarlaklaşma”, ikincisi ise “düzleşme” hadisesidir. Bu iki önemli sebebe Eski Türkçe döneminden itibaren düz ya da yuvarlak ünlülü olarak görülen kelime ve ekler de dâhil edildiğinde, Eski Anadolu Türkçesi, Türk dilinin tarihî dönemleri içinde dudak uyumunun en zayıf olduğu dönem olarak karşımıza çıkar.

1.1. Yuvarlaklaşma

1.1.1. Kelimelerdeki Yuvarlaklıklar

1.1.1.2. Eski Türkçede Yuvarlak Ünlülü Kelimeler ve Eski Anadolu Türkçesinde Dudak Ünsüzlerinin Etkisiyle Ünlüsü Yuvarlaklaşan Kelimeler

Eski Türkçe döneminde yuvarlak ünlülü olan kelimelerin (*altun* KEMŞ 60, *edük* KG 7a/2 [*< etük* DLT I, 68 *< etük* EUTS], *gendü* KEMŞ 108 [*< kendü* DLT I, 127 *< kentü* EUTS], *güyegü* MZT 17b/11 [*< küdegü* DLT III, 12 *< küdegü* EUTS]) ve dudak ünsüzlerinin etkisiyle yuvarlak ünlü taşıyan kelimelerin (*çevür*-133a/5 TET, *demür* KEMŞ 206 vb.) Eski Anadolu Türkçesinde kullanılması, dudak uyumunu bozan temel sebeplerden biridir. Ancak Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi olan XVI. yüzyıldan itibaren bu kelimelerin yuvarlak ünlülü şekillerinin yanı sıra düz ünlülü şekillerine de rastlamak mümkündür: *azuk* KMM 62b/3 ~ *azık* KMM 61a/1; *degül* MM 252, KMM 43a/8 ~ *degil* MU 124/1, RG 65a/7; *delü* MM 460, KMM 30b/9 ~ *deli* MM 162, RG 61b/13; *eyü* MM 279, KMM 21a/3, Sİ 4b/17 ~ *eyi* MM 259; *gendü* MM 21, KMM 6b/8, Sİ 1b/7 ~ *gendi* RG 63a/5; *yalıuz* MM 4162 ~ *yalıuz* SN Bc 129a/3; *yılduz* MM 1409, Sİ 12a/21 ~ *yıldız* SN Bb 45b/14 vd.

Türklerin dilini, kültürünü batılılara öğretmek ve batıların Türklerle yürüttükleri ticarî, hukukî ilişkileri kolaylaştırmak amacıyla

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

XVII. yüzyılda yazılmış olan transkripsiyon metinlerinde ise, bazı kelimelerin hem düz hem yuvarlak ünlülü şekilleri bulunmaktadır: *azuk* ~ *azık* Par., *degil* ~ *degül* Mol., *gendi* ~ *gendü* Men., *içün* ~ *için* Har., *kapı* ~ *kapu* Men., *yıldız* ~ *yılduz* Mol.

XVIII. yüzyıla ait transkripsiyon metinlerinden Car.'da *degil* (s. 520) ve *ejî* "eyî" (s. 494), Vig.'de *dèyil* (s.304) örnekleri, bu yüzyılda konuşma dilinde düz ünlülü şekillerin varlığına tanıklık etmektedir.

Makalemizin bu bölümünde, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen "yuvarlaklaşma" eğiliminin dışında kalan ekleri ele alacağız.

1.1.2. Eklerdeki Yuvarlaklıklar

1.1.2.1. Ses Düşmesiyle Oluşan Yuvarlaklıklar

a) *+luğ* / *+lig*, *+luğ* / *+lüğ* > *+lu* / *+lü* > *+lı* / *+li*: Eski Türkçe döneminde ünlü uyumuna dâhil olan isimden sıfat yapma ekinin son sesinde bulunan tonlu *ğ* ve *g* ünsüzlerinin düşmesi, Harezmi Türkçesi dönemi metinlerinde olduğu gibi¹ Eski Anadolu Türkçesinde de ekin ünlüsünün yuvarlaklaşmasına yol açmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlak ünlülü şekil baskın olmakla birlikte, düz ünlülü örneklerle rastlamak mümkündür: *bucaklı* KEMŞ 88, *heybetli* KY 1387 örneklerinde ek, dudak uyumuna uyarken, *gözli* TET 28b/2, *sevgülü* TET 2a/10 örneklerinde uyum dışıdır. XVI. yüzyıldan itibaren ekin *+lu* / *+lü*'nün yanında *+lı* / *+li* kullanımına da rastlamaktayız: *bilüli* MU 80/3, *değli* MM 1135, *uşlı* KMM 8a/14, *yagmurlu* RG 49a/7.

Osmanlı Türkçesi metinlerinde bu ekin yazılışı (لى) şeklinde kalıplaştığı için Arap harfli metinlerden dudak uyumunu tespit etmek pek mümkün değildir. Bu zorluğa rağmen, XVIII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinden Car.'da ek (لى) olarak yazılmasına rağmen çevriyazısında uyuma dâhildir: *atly* "atlı" (s. 23), *jürekli* "yürekli" (s. 23), *saçlı* "saçlı" (s. 24). Vig.'de de aynı durum söz konusudur: *tchaqcherle* "çakşırılı" (s. 317), *qavouqlu* "kavuklu" (s. 317).

¹ *Muḳaddimetü'l-Edeb*'deki *başlu* "yaralı" 143/3, *bezgeklü* "sıtmalı, ateşli" 1/1, *boyağlu* 188/5, *çaçlı* "ölçülü" 75/7, *daşlu* "taşlı" 1/3, *dıkaçlı* "tıkaçlı" 88/6 örnekleri dudak uyumuna aykırıdır. *Hüsrev ü Şîrîn*'deki *atlı* "atlı" 3744, *bağlı* "bağlı" 4427, *tilli* "dilli" 2712; *Kıssaşü'l-Enbiyâ*'daki *yürekli* KE 61v11, örneği ise uyuma dâhildir. Ancak yine de bu dönem için tam bir uyumdan söz etmek mümkün değildir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*
Volume 4/3 Spring 2009

b) *-ġ /- g > Ø > -u / -ü, -ı / -i*: Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden bazılarında Eski Türkçede fiilden isim yapma eki *-ġ /- g*'nin düşmesine rağmen bağlantı ünlüsünün düz ünlülü olarak kullanıldığı dudak uyumuna uygun örneklerle rastlamak mümkündür: *acı* MZT 7a/11, GT 35a/12, TET 101a/2; *arı* KG 36a/4, *diri* MZT 18a/5, GT 72a/1, MM 171; *giçi* "küçük" ÇN 61, MZT 12a/8, MM 885; *ıssı* MM 2254; *katı* "sert" KG 95a/5, TET 3b/3.

1.1.2.2. Eski Türkçeden Beri Yuvarlak Ünlü Taşıyan Ekler

Eski Türkçe döneminde yuvarlak ünlülü olarak görülen bazı ekler, Eski Anadolu Türkçesinde de kullanılmıştır. Bu eklerin düz ünlülü, yani dudak uyumuna uyan şekilleri de metinlerde karşımıza çıkmaktadır. Eski Türkçeden miras kalan yuvarlak ünlülü şekillerin ve "yuvarlaklaşma" eğiliminin dışında kalan örnekleri şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Eski Türkçede yuvarlak ünlülü olarak kullanılmış olan fiilden fiil yapma eki *-ur- / -ür-*'ün Eski Anadolu Türkçesinde bu şeklinin yanı sıra düz ünlülü kullanıldığı örnekler de vardır: *artır-* MZT 31a/6, *bişir-* TET 113b/1, *degir-* MZT 34b/14, *geçir-* TET 102a/6, *içir-* TET 139a/8. Osmanlı Türkçesi metinlerinden RG'de de bir örnekte ekin düz ünlülü kullanıldığını tespit edebildik: *degir-* 57a/7.

b) Fiilden fiil yapma eki olarak Eski Türkçede yuvarlak ünlülü olarak kullanılan *-dur- / -dür-*'ün Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de yuvarlak ünlülü olduğu bilinmektedir (Timurtaş 1983: 434). Osmanlı Türkçesi döneminde de yuvarlak ünlülü kullanıldığı örneklerle rastlamak mümkündür: *aldur-* KMM 37a/13, *biçdür-* KMM 52b/7, *bindür-* Sİ 1b/13, *geydür-* RG 59a/8, *kaldu-* RG 60a/10 vd. Ancak sayıları az da olsa bu ekin düz ünlülü şeklinin kullanıldığı örnekler bulunmaktadır: *kaldır-* Sİ 5a/5; *karışdır-* Sİ 7a/12, RG 57a/1, *şalındır-* RG 68a/3, *şıkdır-* RG 58b/12; *yapışdır-* RG 57b/9.

XVII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinden Har.'da bu ek - düz ünlülü tabanlarda % 6 oranındaki uyumsuz örnekler haricinde genellikle uyuma dâhildir. Sözlüklerde, çoğunlukla muhafazakâr bir imlânın benimsenmesi sebebiyle ekin yuvarlak ünlülü şekli kullanılmıştır. Mol.'daki birkaç düz ünlülü örnek dışında Par. ve Men.'de bu ek daima yuvarlak ünlülüdür (Develi 1995: 75, 76).

XVIII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinden Car. ve Vig.'de *-dur- / -dür-* fiilden fiil yapma ekinin dudak uyumuna bağlanmış olduğu görülmektedir. Car.: *an-dyryrym* "ağdırırım" (s. 70), *doldurun-*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009

“dolduruş” (s. 556), *gördürürim* (s. 70), *ögredirim* (s. 573), *verdiririm* (s. 70); Vig. *bildir*- “bildir !” (s. 305), *bouyourtdourouroum* “buyurtdururum” (s. 321), *euldyrtmèyè* “öldürtmeye” (s. 70), *dolandermech* “dolandırmış” (s. 316), *ètdirèyim* “etdireyim” (s. 319), *kalderde* “kaldırdı” (s. 336).

c) Eski Türkçe döneminde yuvarlak ünlülü kullanılmış bir başka ek de fiilden isim yapma eki *-uk*’tur (Tekin 2000: 92). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ve Osmanlı Türkçesi metinlerinde de daha çok yuvarlak ünlülü kullanılmıştır. Ancak Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *artık* TET 31a/2, *çekişik* “tartışma, çekişme” KG 118a/7, *dartışık* “münakaşa” KG 1b/6, *delik* TET 127b/2, *karışık* KG 62b/100, *katık* TET 15b/2, *tanişik* “danışma, istişare” GT 72b/8, *üleşik* KG 121a/11, *yaraşık* “uygun” GT 40a/12, *yıkık* TET 81b/6; Osmanlı Türkçesi metinlerinde *açık* RG 63b/7, *agrık* KMM 38a/9, *delik* RG 70b/11, *şarık* RG 52a/9, *yarık* RG 59a/12, *yırık* RG 74a/13 örneklerinde dudak uyumuna uygun kullanıldığı görülmektedir.

ç) Fiilden sıfat yapma eki *-duk* / *-dük*, Eski Türkçe döneminde yuvarlak ünlülü ekler sınıfında olup (Gabain 1988: 51) Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de çoğunlukla yuvarlak ünlülüdür. Yaptığımız inceleme sonucunda Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden birinde uyuma girmiş bir örnek tespit ettik: *korımadıklarındadır* TET 4a/7. XVIII. yüzyıl metinlerinden Dürrî Ahmed Efendi’nin *Sefâret-nâme-i İrân* adlı eserinde de ekin uyuma dâhil kullanıldığına tanıklık eden örnekler vardır: *başladıg⁰m⁰zda* 10a/6, *vardıg⁰m⁰zda* 6a/1, *didig⁰m* 3b/5, *eylediginde* 9b/11, *girdig⁰m⁰zde* 4a/14. Ancak bu ek aynı eserde *geldüğüñ⁰zde* 7a/1, *olduğı* 8a/14 örneklerinde uyum dışında kalmış, *getürdig⁰m* 3a/6, *gördiğı* 2a/19, *oturduğı* 4a/12 örneklerinde ise (د یغی د یکی) şeklinde yazılarak Osmanlı imlâsındaki kalıplaşmayı yansıtmıştır.

XVIII. yüzyıl transkripsiyon metinleri de bu görüşümüzü destekler niteliktedir. Car.’da bu ek, (د یغیم د یکم) şeklinde yazılsa bile çevriyazısında daima dudak uyumuna uygun gösterilmiştir: *digim*, *düğüm*; د یغیم *dyghym*, *dughum* (s. 594, 597). Aynı doğrultuda Vig.’de de dudak uyumuna dâhildir: *oldoughunu* “oldugunu” (s. 315), *guieurduyum* “gördüyüm” (s. 315), *olmadeghena* “olmadığına” (s. 338).

d) Üçüncü şahıs bildirme eki Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde, XVII. ve XVIII. yüzyıl Osmanlı Türkçesi metinlerinde (*ağdur* KMM 13b/5, *ölüsüdür* RG 72a/9 vb.) ve XVII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinde (Par. *ademdür*, Mol. *gerekdür*, Men.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

vardur vd.) yuvarlak ünlülü olarak görülür. İstisna olarak XIV. yüzyıl metinlerinde +*dür*'ün (< *tur-ur*) yanında +*dir* şeklinin kullanıldığı iki örnek bulunmaktadır: *melik-zâdedir* MZT 6b/9, *böyledir* KG 97b/8.

XVIII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinde ise, artık bu ek dudak uyumuna girmiştir: Vig. *bènimdir* (s. 314), *boudour* “budur” (s. 330), *dèyildir* (s. 306), *guiudjdur* “güçdür” (s. 318), *yazeqder* “yazıkdır” (s. 320); Car. *arasyndadyr* “arasındadır” (s. 672), *farzdyr* “farzdır” (s. 560), *uzakdyr* “uzakdır” (s. 678), *vardyr* “vardır” (s. 668).

e) Eski Türkçe döneminde emir ekleri üçüncü tekil şahıs için “-zun / -zün, -çun / -çün”, üçüncü çoğul şahıs için “-zunlar / -zünler” idi (Gabain 1988: 79). Muharrem Ergin bu ekin tarihî gelişimini “Batı Türkçesine bunlardan -*sun* / -*sün* şekli geçmiştir. Uzun zaman bu şekilde yalnız yuvarlak ünlülü olarak kullanılan (*bil-sün*, *aç-sun*, *ol-sun*, *dön-sün* misallerinde olduğu gibi) bu -*sun*, -*sün* Eski Anadolu Türkçesinden sonra Osmanlıcada son devirlere kadar böyle kalmış, ancak Osmanlıcanın sonlarında vokal uyumuna bağlanarak bugünkü -*sin* / -*sin*, -*sun*, -*sün* şekillerini almıştır.” şeklinde açıklamıştır (Ergin 1980: 306). Gerçekten Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde baskın şekil yuvarlak ünlülü olan -*sun* / -*sün*'dür. Ekin düz ünlülü kullanılışına XV. yüzyıla ait bir metin olan TET'de *olmasın* (128a/8) ve XVIII. yüzyıla ait RG'de *aksın* (75b/6) örneklerinde rastladık.

XVII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinde (Men., Par. ve Mol.) üçüncü şahıs eki daima yuvarlak ünlülüdür. XVIII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinde ise, dudak uyumuna girdiğini gösteren önemli kanıtlar vardır. Car.'da (سون) şeklinde yazılmasına rağmen, çevriyazısında daima dudak uyumuna tâbidir: *an-syn* “aşsın” (s. 235), *erisin* (s.166), *görsün* (s. 187), *sevsin* (s. 83), *versin* (s. 143). Vig.'de de aynı durum söz konusudur: *douymasen* “duymasın” (s. 317), *guiètirsin* “getirsin” (s. 315), *seuylèsin* “söylesin” (s. 311).

f) Eski Türkçede yön gösterme eklerinden biri olan +*garu* / +*gerü*, Eski Anadolu Türkçesinde ön sesindeki tonlu ünsüzün düşmesiyle +*aru* / +*erü* olmuştur. Osmanlı Türkçesi metinlerinde de +*aru* / +*erü* biçiminde kullanılmıştır: *içerü* KMM 67b/3, Sİ 10b/7; *ilerü* KMM 23a/2, Sİ 1b/11, RG 62b/12 vb. Ancak hem Eski Anadolu Türkçesi hem de Osmanlı Türkçesi metinlerinde dudak uyumuna girmiş +*arı* / +*eri*'nin kullanıldığı örnekler bulunmaktadır: *içeri* SN Ba 119a/20; *ileri* MM 1449, SN Ba 149b/5; *yoğarı* KMM 66b/5.

XVII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinde ekin düz ve yuvarlak ünlülü şekilleri bir arada kullanılmıştır: *içerü* Par., Men.; *ilerü* Par., Men.; *içeri* Mol., *ileri* Mol.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

XVIII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinde ise, ekin dudak uyumuna tâbi olduğu görülmektedir: Car. *dyšary* “dışarı” (s. 515), *içeri* “içeri” (s. 503), *ileri* (s. 515), *jokary* “yokarı” (s. 515); Vig. *yoqare* “yokarı” (s. 324).

g) Eski Türkçede görülmeyen, ancak Eski Türkçedeki *-duḡ* sıfat-fiil eki ile *+ça* eşitlik ekinin birleşiminden oluşan *-duḡça* / *-dükçe* zarf-fiil eki² XIV. yüzyıl metinlerinden MZT’de *varduḡça* (56b/13) örneğinde, XVI. yüzyıl metinlerinden MM’de *irdükçe* (2266), *olduḡça* (446), *urduḡça* (2963) örneklerinde; XVII. yüzyıl metinlerinden KMM’de *yandukça* (59b/2) örneğinde ve XVIII. yüzyıl metinlerinden RG’de *aldamadukça* (71b/8) örneğinde uyum dışıdır.³ Ancak yine RG’de dudak uyumuna bağlanmış olarak bir örnekte geçmektedir: *uyukladıḡça* 73b/4.

XVIII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinde bu ek dudak uyumuna tamamen girmiştir: Car. *čykdyḡia* “çıkдықça” (s. 562), Vig. *deqđja* “-dikca”, *douqđja* “-dukca” (s. 22), *dikđjè* “-dikce”, *dukđjè* “-dükce” (s. 29).

ğ) *-duḡda* / *-dükde* zarf-fiil eki de bu şekliyle Eski Türkçede görülmemekle birlikte, *-duḡ* sıfat-fiil eki ile *+da* bulunma durumu ekinin birleşiminden oluştuğu için Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde genellikle yuvarlak ünlüdür⁴.

XVIII. yüzyıl metinlerinden RG’de *diledükde* (61a/9), *gördükde* (63b/13), *itdükde* (69a/7) örneklerindeki yuvarlak ünlülü kullanımlarının yanı sıra, *didikde* (66a/1), *vardıḡda* (48b/1), *yidikde* (63b/5) örneklerinde düz ünlü taşıyan köklere düz ünlülü olarak, yani dudak uyumuna bağlı olarak getirilmiştir.

XVIII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinden Car.’da da dudak uyumuna uygun olarak kullanıldığı görülmektedir: *etdikde* (s. 70), *işitdikde* “işitdikde” (s.708).

h) Eski Türkçe dönemi metinlerinde *-u/-ü*, *-a/-e*, *-ı/-i* olarak çok şekilli kullanılmış olan zarf-fiil ekinin Eski Anadolu Türkçesi metinlerindeki durumu için Gürer Gülsevin “Tasvirî fiillerin oluşturulmasında TTK.’ye nazaran farklı ünlü tercihleri olmuştur. Bu EAT.’nin kendi içindeki metinlere göre de değişmektedir. Örnek olarak, yeterlik fiili olan ‘bil-’, bazı eserlerde *-(y)A*, bazılarında ise -

² Eski Türkçede *+duḡ* sıfat-fiil eki ile *+ça* eşitlik ekinin birleşiminden oluştuğu için bu bölümde ele alınmıştır.

³ Bu ekin kullanıldığı diğer örnekler için bk. Gürer Gülsevin - Erdoğan Boz, *Eski Anadolu Türkçesi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004, s. 151.

⁴ Bu konuda bk. Gülsevin-Boz, a.g.e., s. 150.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

(y)I veya -(y)U ile kullanılmıştır. Tek heceli fiillerde daha ziyade -(y)A, çok hecelilerde -(y)U getirildiği görülmektedir” tespitinde bulunmuştur (1997: 130). Bizim incelediğimiz Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de aynı durum söz konusudur: *ağlayu* TET 28a/1, *ağlayu* MZT 22b/11, *isteyü* KEMŞ 336, *öksürü* KG 81b/8 vb. XVI. yüzyılda kaleme alınmış MM’de *diyi* “diye, diyerek” (1471), MU’da *varı varı* “giderek” (104/5) örnekleri, Eski Türkçedeki şeklinin unutulmadığını göstermektedir. XVIII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinden Car.’da geçen *dijü* “diyü” (s. 702, 705, 712) örneğinde -ü zarf-fiil ekinin kullanılması büyük bir ihtimalle ekin *de-* fiiliyle kalıplaşmasından kaynaklanmaktadır.

1.1.2.3. Dudak Ünsüzlerinin Etkisiyle Yuvarlaklaşan Ekler

a) Eski Anadolu Türkçesinde dudak ünsüzlerinin etkisiyle yuvarlaklaşan eklerden biri de birinci tekil ve çoğul şahıslar için kullanılan iyelik ekleridir: *açlıgum* GT 36b/3, *adum* KG 108a/14, *ağzum* KG 54a/3, *eliüm* KEMŞ 171 vb.; *anamuz* TET 106b/13, *aramuz* MZT 10b/7, *başumuz* GT 20b/6, *odumuz* GT 53a/3, *sinümüz* KEMŞ 177, *üstümüz* ÇN 67, *yoldaşumuz* KEMŞ 197 vb.

Bu ekin dudak uyumuna bağlanmış şekli XV. yüzyılda yazılmış metinlerden başlayarak karşımıza çıkmaktadır: *içmegimiz* (TET 62a/9), *yimegimiz* (TET 62a/9); XVI. yüzyılda yazılmış bir metinde geçen *bağrım* (MU 151/9), XVIII. yüzyılda yazılmış bir metinde geçen *alacağım* (RG 68a/9), *dilim* (RG 75b/13), *elime* (Sİ 9b/4), *yayım* (RG 54b/9), *yoldaşım* (RG 67a/11) örnekleri kalıplaşmış imlânın dışında kalmaları bakımından dikkat çekicidir.

XVIII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinde ise, bu ekin uyuma tamamen girdiği görülmektedir: Car. *ajaghym* “ayağım” (s. 35), *etim* (s. 35), *köpegim* (s. 35), *anamyz* “anamız” (s. 37); Vig. *ayaghem* “ayağım” (s. 312), *bachema* “başıma” (s. 305), *bordjoum* “borcum” (s. 307), *èvim barqem* “evim barkım” (s. 305), *èunumuze* “önümüze” (s. 338), *siftahemez* “siftahımız” (s. 316) vd.

b) Eski Türkçe döneminde çok şekilli olan ⁰p zarf-fiil ekinin Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde p’nin bir dudak ünsüzü olmasından ötürü bağlantı ünlüsünü yuvarlaklaştırdığı bilinmektedir. Muharrem Ergin’e göre “Eski Anadolu Türkçesi döneminin ilk devresinin sonlarında -ıp / -ip şekilleri görülmele birlikte Osmanlı Türkçesi döneminde ağırlıklı olarak görülen şekiller -up / -üp’tür.” (1980: 340). Bu görüşü, XIII. yüzyıl metinlerinden ÇN ve KEMŞ’de -up / -üp’ün yanında -ıp / -ip şekillerinin de kullanılmış olması desteklemektedir: *alıp* GT 31b/3, *azıp* GT 29b/5, *çağırıp* KEMŞ 13,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009

gelip KEMŞ 130, *girip* ÇN 19 vd. Bununla birlikte Osmanlı Türkçesi metinlerinde bu ekin yuvarlak ünlülü kullanılmış olmasının imlâ kalıplaşmasından kaynaklandığını ispatlayan örnekler, XVIII. yüzyıla ait transkripsiyon metinlerinde bulunmaktadır. Car.’da imlâsı (و ب) olmakla birlikte, çevriyazısında dudak uyumuna bağlıdır: *kazyjyp* “kazıyıp” (s. 329), *kotaryp* “kotarıp” (s. 302), *ujanyp* “uyanıp” (s. 715). Vig.’de ise ünlüsü dudak uyumuna bağlı, fakat daima tonlu ünsüzlüdür: *aleb* “alıb” (s. 338), *bilmèyib* (s.339), *soroub* “sorub” (s. 329).

c) Eski Anadolu Türkçesinde ortaya çıkan ve genellikle yuvarlak ünlülü şekli tercih edilen bir başka zarf-fiil eki de *-uban / -üben*’dir. Ancak Kadı Burhaneddin’in *Dîvân*’ında (XIV. yüzyıl) ve *Gülistân Tercümesi*’nde (XV. yüzyıl) düz ünlülü kullanıldığı örnekler yer almaktadır: *aliban* KB 14/2, *irişiben* 14/3, *oliban* 1/9, *toğıban* KB 1/11, *atlanıban* GT 51b/4 gibi.

ç) Görülen geçmiş zaman birinci tekil şahıs ekinin Eski Türkçede çok şekilli iken, Eski Anadolu Türkçesinde *-dum / -düm* şeklinde yuvarlak ünlülü olması, Türkologlarca *m* dudak ünsüzünün yuvarlaklaştırıcı etkisine bağlanmaktadır (Timurtaş 1983: 418, 419; Korkmaz 1973: 112). Eski Anadolu Türkçesinde ekin yuvarlak ünlülü şekli baskın olmakla birlikte, düz ünlülü şekline de rastlamak mümkündür: *adımladım* KEMŞ 39.

Hayati Develi, Evliya Çelebi’nin *Seyâhat-nâme*’sinde ekin ünlüsünün harf veya hareke ile gösterildiği örneklerde dudak uyumuna girdiğini, hem düz hem yuvarlak ünlülü tabanlarda sadece birer uyum dışı örnek bulunduğunu tespit etmiştir (1995: 83). Bu durum, ekin XVII. yüzyıl konuşma dilinde uyuma bağlandığını, ancak imlâ kalıplaşması yüzünden yazıya aktarılamadığını düşündürmektedir. XVIII. yüzyılda kaleme alınmış bir metin olan RG’de *-dum / -düm*’in (*başladım* 48b/9, *eyledim* 54b/12, *geldim* 67a/11, *iderdim* 67b/5, *yalardım* 75b/13) yanı sıra *-dum / -düm* şekillerinin de bulunması imlâ kalıplaşmasının devam ettiğini ispatlamaktadır.

XVIII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinde ise, ekin dudak uyumuna bağlandığı görülmektedir. Car. *an-dym* “andım” (s. 232), *gördüm* (s. 184), *sevdim* (s. 80), *verdim* (s. 140); Vig. *aldem* “aldım” (s. 329), *gütdim* (s. 339), *güëtirdim* “getirdim” (s. 318), *guieurdum* “gördüm” (s. 314).

d) Birinci tekil şahıs emir eki için kullanılan ekler Eski Türkçede *-ayın / -eyin* idi. Dönemin sonunda *-ayı / -eyi* de ortaya çıkmıştır. *-ayın, -eyin* Batı Türkçesine geçmiş ve bir süre *-ayın / -eyin* ile *-ayım / -eyim* yan yana kullanılmıştır. Eski Anadolu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Türkçesinde, *-ayum / -eyüm* şekillerine de rastlarız. Ekteki ünlünün yuvarlaklaşmasında *m* dudak ünsüzünün etkisi söz konusudur. (Ergin 1980: 305). Bu dönem metinlerinde yuvarlak ünlülü şekillerin yanı sıra, Eski Türkçedeki *-ayın / -eyin* (*diyeyin* KEMŞ 86, *gideyin* KEMŞ 390, *göreyin* KEMŞ 198, *ideyin* KEMŞ 86) ve *-ayım / -eyim*'in (*diyeyim* KEMŞ 146, *eydeyim* KEMŞ 273, *ideyim* KEMŞ 288, *varayım* KEMŞ 290) kullanıldığı örnekler bulunmaktadır. İncelediğimiz XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıl metinlerinde *-ayum / -eyüm*'ün kullanıldığı bir örnek dahi bulunmamaktadır. Bu ekin yerine *-ayın / -eyin* ve *-ayım / -eyim* kullanılmıştır.

e) Eski Türkçede birinci çoğul şahıs emir eki düz ünlülü *-alım / -elim*'di.⁵ Muharrem Ergin ekin tarihî seyrini “Eski Anadolu Türkçesinde hep *-alum / -eliüm* şeklinde görürüz ... Osmanlıcada da uzun müddet böyle devam etmiş, ancak Osmanlıcanın sonlarında düzleşerek bugünkü *-alım / -elim* şekline geçmiştir.” cümleleriyle açıklamıştır (Ergin 1980: 306). Ancak, Hayati Develi, Evliya Çelebi'nin *Seyāhat-nāme*'sinde bu ekin dudak uyumuna bağlandığını tespit etmiştir: *avlayalım, çalışalım, getirelim, gönderelim, içelim, isteyelim, kazalım* (1995: 88, 89). Bizim incelediğimiz metinlerde ise, XVIII. yüzyıla gelinceye kadar yalnızca *-alum / -eliüm* biçimleri kullanılmıştır. XVIII. yüzyıla ait bir eser olan RG'deki *gidelim* (67a/7), *girelim* (53b/3), *gözükmeyelim* (53b/3) örnekleri ile yine aynı yüzyılda batılılarca kaleme alınmış metinlerden Car.'daki *an-alyım* “açalım” (s. 325), *erijelim* “eriyelim” (s. 166), *görelim* (s. 187), *sevelim* (s. 83), *verelim* (s. 143); Vig.'deki *adayalem* “adayalım” (s. 319), *baqalem* “bakalım” (s. 318), *tcheqalem* “çıkalım” (s. 318) örnekleri bu ekin XVIII. yüzyılda uyuma dâhil olduğunu göstermektedir.

1.1.2.4. Analojik Yuvarlaklıklar

Eski Anadolu Türkçesi döneminde bazı eklerde görülen yuvarlaklaşmada şekil ve görev bakımından birbirine yakın eklerin analojik etkilerinin olduğu bilinmektedir.⁶ Bu başlık altında, şekil veya görev bakımından bir başka eke benzediği için analojik olarak yuvarlak ünlü taşıyan eklerin durumuna değineceğiz.

a) Eski Türkçe döneminde ünlü uyumuna dâhil bir ek olan *+sız / siz, +suz / +süz*'ün Eski Anadolu Türkçesinde ünsüz düşmesi sonucunda ünlüsü yuvarlaklaşan *+lu / +lü* ekine benzeyerek yuvarlak ünlülü kullanıldığı örneklerin yanı sıra, düz ünlülü olarak uyuma dâhil

⁵ Talat Tekin, bu kipi “gönüllülük kipi” olarak adlandırmıştır (2000: 182).

⁶ bk. Leylâ Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yûsuf*, TDK Yayınları: 564, Ankara, 1994, s. 47, 49.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

olduğu örnekler de vardır: *arsız* TET 33b/12, *issizlik* TET 118a/12, *yağışsız* MU 109/9; *ağçasız* KMM 69a/4, *bunlarsız* KMM 29a/1, *işsiz* KMM 67a/1; *datsız* 69a/10, *deşsiz* RG 72b/13, *şuçsız* RG73b/1.

XVIII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinde ise, bu ek daima dudak uyumuna girmiştir: Car. *anasyz* “anasız” (s. 601), *kujusuz* “kuyusuz” (s. 601); Vig. *èdèbsiz* “edebsiz” (s. 340), *yolsouz* “yolsuz” (s. 327).

b) Eski Anadolu Türkçesi döneminde analogik etkiyle ünlüsü yuvarlaklaşan bir başka ek de ikinci tekil ve çoğul şahıs iyelik ekleri $+(u)\eta / +(ü)\eta$, $+(u)\eta uz / +(ü)\etaüz$ ’dür. İkinci tekil şahıs iyelik ekinin dudak uyumuna uygun olarak kullanıldığı Eski Anadolu Türkçesi metinlerindeki örneklerden bazıları şunlardır: *eliη* TET 95b/7, *eriηündür* TET 114b/15. Osmanlı Türkçesi metinlerinden RG’de ise, *cāniη* (68a/6), *nāriηi* (73b/13) örneklerinde düz ünlülüdür. Ekin $\eta > n$ değişimine uğramış şekli de bu eserde bulunmaktadır: *bilidiginden* (68a/7), *sözüni* (57b/9).

XVIII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinden Car.’da burunsu η sesi korunmuş, fakat ünlüsü dudak uyumuna girmiştir: *ajaghyn-* “ayağın” (s. 39), *etin-* “etiη” (s. 39). Vig. de bir örnekte dudak uyumuna dâhildir: *aladjaghen* “alacağın” (s. 317).

İkinci çoğul şahıs iyelik ekinin ünlülerinin yazılışı, XVIII. yüzyıl Osmanlı Türkçesi metinlerinde kalıplaşma ve iç sesteki ünlülerin harfle gösterilmesinin bazı durumlar dışında söz konusu olmamasından dolayı çok açık değildir. Ekin bu yüzyıldaki durumunu transkripsiyon metinlerinden tespit etmek mümkün olmaktadır: Car. *gendin-iz* “gendiηiz” (s. 31), *hanghylaryn-yz* “hangılarıηız” (s. 54); Vig. *davadjenez* “davacımız” (s. 310), *èlin-izden* “eliηizden” (s. 331), *ichinizè* “işinize” (s. 322). Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, ek XVIII. yüzyılda dudak uyumuna girmiştir.

c) Tamlayan durumu eki, Eski Türkçe döneminde sadece yuvarlak ünlülü kelimelerle yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde yuvarlak ünlülü olarak görülmesinde η ’nin ve birinci şahıs iyelik eki m ’nin etkili olduğu düşünülebilir (Timurtaş 1981: 34). XV. yüzyıla ait iki eserde, dudak uyumuna uygun kullanımı dikkat çekicidir: *neniη* GT 49a/5, *şunuη* TET 98b/11. XVIII. yüzyıl metinlerinde, ünsüzlerden sonra $+i\eta / +i\eta$ ve $+in$ şekillerine (*iliη* RG 66b/8, *oğlanıη* RG 56a/4, *kapucularıη* RG 50b/6, *siziη* Sİ 2b/9, *kuşağın* RG 68a/3), ünlülerden sonra ise, $+ni\eta / +ni\eta$ şekillerine (*ağzınıη* RG 56b/8, *birbiriniη* RG 52b/6, *cebeciniη* RG 50b/11, *eliniη* RG 56b/7, *odanıη* RG 56a/5, *topçınıη* RG 50b/11) rastlamak mümkündür.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

ç) Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zaman birinci çoğul şahıs ekinin Eski Türkçedeki *-duḡ / -dük* sıfat-fiil ekine benzeyerek yuvarlaklaştığı kabul edilmektedir (Timurtaş 1981: 35). İncelediğimiz metinlerde de XVI. yüzyıla kadar bu ek daima yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır. XVII. yüzyıla bir metin olan SN’de uyuma doğru büyük bir gelişme gösterdiği eser üzerinde çalışan Hayati Develi tarafından tespit edilmiştir: *aldıḡ, gitdik, iderdik* vd. (Develi 1995: 84).

Bu ekin XVIII. yüzyılın konuşma dilinde dudak uyumuna bağlandığı Car. ve Vig.’deki örneklerden anlaşılmaktadır: *Car. eridik* (s. 164), *gördük* (s. 184), *sevdik* (s. 80), *Vig. aldeq* “aldık” (s. 318), *aldandeq* “aldandık” (s. 340), *qaldeq* “kaldık” (s. 308).

d) Görülen geçmiş zaman ikinci tekil ve çoğul kişi ekleri, Eski Türkçe döneminde çok şekilli olup uyuma dâhildi. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinin son zamanlarına kadar çoğunlukla yuvarlak ünlülü kullanıldıkları bilinmektedir. Bu yuvarlaklaşmada, analogi yoluyla birinci tekil kişi görülen geçmiş zaman ekinin ve *η* ünsüzünün etkisi vardır (Timurtaş 1981: 35). İncelediğimiz metinlerde ekin yuvarlak ünlülü kullanıldığı örnekler baskındır. Ancak bu ekin düz ünlülü şekline XV. yüzyıla ait bir metinde rastladık: *gösterdiḡ* TET 33b/3, *ulaşturduḡ* TET 33b/2.

XVII. yüzyıla ait bir metin olan SN’de ikinci tekil şahıs görülen geçmiş zaman eki bazen düz ünlülü bazen yuvarlak ünlülü kullanılmıştır: *nerede idiḡ, coymadın mı, olduḡ ~ olduḡ* (Develi 1995: 85).

XVIII. yüzyıla ait bir metin olan RG’de bir örnekte ekin dudak uyumuna dâhil olduğu görülmektedir: *nerede idiḡ ?* 66b/13.

XVII. yüzyıl metinlerinden SN’de ikinci çoğul kişi görülen geçmiş zaman ekinin durumu için Hayati Develi şu tespitte bulunmuştur: “... ekin birinci hecesinin umumiyetle düz olduğu görülmektedir. İkinci ünlüsü, sadece bir örnekte düz ve uyuma bağlı olarak tespit edilebilmiştir. Bu münferit örneklerin uyuma bağlanmayı ifade eden bir gelişmeyi gösterdiği düşünülmemelidir.” (Develi 1995: 85).

XVIII. yüzyıl metinlerinden Sİ’de ise, ikinci çoğul şahıs ekinin ilk ünlüsü imlâda gösterilmiş, ikinci ünlüsü ise gösterilmemiştir: *işitdiḡ⁰* z 3a/12, *ḡodıḡ⁰* z 10a/13.

XVIII. yüzyılda ikinci çoğul kişi görülen geçmiş zaman ekinin dudak uyumuna bağlandığı yine transkripsiyon metinlerinden anlaşılmaktadır: *Car. eridin-iz* “eridiḡiz” (s. 164), *gördün-üz*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

“gördünüz” (s. 184); Vig. *guièldiniz* “geldiniz” (s. 310), *guiètirdiniz* “getirdiniz” (s. 337), *vèrdiniz* “verdiniz” (s. 338).

e) Eski Anadolu Türkçesinde çoğunlukla yuvarlak ünlülü olarak kullanılmış olan ikinci çoğul şahıs emir ekleri [-(u)η /-(ü)η, -(u)ηuz / (ü)ηüz], Eski Türkçe döneminde uyuma dâhildi (Gabain 1988: 79). Ancak XIV. yüzyıla ait bir eser olan KY’de “ek önündeki yardımcı ünlü, 3 örnekte kök ünlüsüne bağlı olarak, bir örnekte ise kök ünlüsüne aykırı olarak düzleşmiştir: *kalıηuz* 1465, *eydiηüz* 125, *varıηuz* 1224, *görüηüz* 1224” (Karahan 1994: 50). XVI. yüzyıla ait bir metin olan MM’de ise, yuvarlak ünlülü şekil baskın olmakla birlikte -(i)ηüz biçimi iki örnekte geçmektedir: *idiηüz* 1007, *seviηüz* 1005. XVIII. yüzyıl metinlerinden RG’de ise, -(i)n şeklinin kullanıldığı görülür: *idin* RG 72a/1.

XVIII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinde ise, bu ek artık dudak uyumuna girmiştir: Car. *eriyin-* “eriyiη” (s. 166), *görüin-* “görüη” (s. 187), *verin-* “veriη” (s. 143), Vig. *alen* “alın” (s. 332), *baqen* “bakın” (s. 329), *bouyouroun* “buyurun” (s. 320), *varen* “varın” (s. 321), *yapen* “yapın” (s. 321); Car. *eriyin-iz* “eriyiηiz” (s. 166), *görüin-üz* “görüηüz” (s. 187), *verin-iz* “veriηiz” (s. 143).

1.1.2.5. Eski Anadolu Türkçesinde Ortaya Çıkan Yuvarlak Ünlülü Ekler

Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde kullanılmış olan yuvarlak ünlülü eklerden bazıları Eski Türkçe döneminde görülmez. Bunlarla ilgili tespitlerimiz aşağıda sıralanmıştır.

a) Bazı araştırmacılar Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde kullanılmış olan isimden isim yapma eki +*cuk* / +*cük*’ün, +*çak* / +*çek*’ten türediği kanaatindedir (Ergin 1980: 164). Selâhattin Olcay, bu ekin Eski Anadolu Türkçesinin sonlarına doğru ortaya çıktığını, önceleri yuvarlak ünlülü iken sonradan düz ünlülü şekillerinin de kullanıma girdiğini belirtmiştir (1965: 64). Ekin yuvarlak ünlülü olarak kullanıldığı örnekler, Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde düz ünlülü olarak kullanıldığı örneklerden sayı bakımından bir hayli fazladır: *anacuk* TET 54a/8, *azacuk* GT 70a/11, *devecük* TET 134a/1, *ıvacuk* KEMŞ 87, *nesnecük* MZT 67b/14 vd. Ancak düz ünlülü kullanıldığı örnekler de vardır: *azacıık* Sİ 10b/13, *ekşicik* MU 74/6, *eşecikler* RG 54a/6, *gidicikler* RG 69a/12 ~ *gidiçikler* RG 58a/9, *kardeşçık* TET 87b/9, *oğlançık* TET 70b/7 ~ *oğlançık* TET 85a/9, *şuracıık* RG 49a/5, *yüksecik* Sİ 12b/8.

XVII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinde bu ekin dil benzeşmesine aykırı örnekleri de bulunmaktadır: Par. *ağaccik*,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009

depectik, kalemciık, şışeciık; Men. ağacık, ağacćik, altuncıık, arpacık, kadıncık ~ kadüncik.

XVIII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinden Car.'da ise, bu ek hem dil benzeşmesine hem de dudak uyumuna girmiştir: *babagyk* "babacık" (s. 21), *bülbülgüük* "bülbülçük" (s. 21), *devegik* "devecik" (s.21), *oghlangyk* "oğlancık" (s.21), *kujugiuk* "kuyucuk" (s.21).

1.2. Düzleşme

1.2.1. Kelimelerdeki Düzlükler

Eski Türkçe döneminde düz ünlülü olarak görülen bazı kelimelerin Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi metinlerinde aslî şekilleri kullanılmaya devam etmiştir: *borı* KG 130b/7; *konşu* MZT 63b/6; *kuru* MU 9/5; KMM 20a/1; *kuzı* KG 107b/6, KMM 27b/3, Sİ 8b/10, RG 53b/2; *oıa-* MZT 13a/6, MM 112, MU 117/4; *yüri-* KG 46b/14, MM 264, KMM 14b/9 gibi. Aynı metinlerde bu kelimelerin dudak uyumuna girmiş şekillerinin de yer aldıkları görülür: *konşu* TET 101b/6; *kuru* KMM 48a/7, *oıu-* KEMŞ 92, MM 416, MU 140/3, KMM 58b/3, RG 59a/1; *yüri-* KEMŞ 3, MZT 8a/12, KG 34a/11, MM 64, KMM 63b/8, Sİ 4a/12 vd.

1.2.2. Eklerdeki Düzlükler

1.2.2.1. Eski Türkçe Döneminden Beri Düz Ünlü Taşıyan Ekler

Bilindiği üzere, Eski Türkçe döneminde bazı eklerin yalnızca düz ünlülü şekilleri kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde de bu eklerin aslî şekillerinin kullanılması, dudak uyumunun tam olarak yerleşmesine engel oluşturmuştur.

a) Eski Türkçe döneminde *+cı / +çi* şeklinde düz ünlülü olan isimden isim yapma eki (Tekin 2000: 82, Gabain 1988: 43), Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de çoğunlukla *+cı / +ci* ve *+cı / +çi* şekilleriyle kullanılmıştır: *demürce* KG 129b/14, *saıuacılık* KG 119b/2, *yapucılar* MZT 9b/2. Ancak, XV. yüzyıla ait metinlerde dudak uyumuna uygun kullanıldığı örneklere de rastlarız: *ıovculuk* TET 31a/13, *ıovucu* (MC 66b/1, Gülsevin 1997:116).

İncelediğimiz metinlerden Osmanlı Türkçesi dönemine dâhil olanlarda bu ekin iki örnek dışında sürekli düz ünlülü, fakat ünsüz uyumuna bağlı kullanıldığını gördük: *aıancı* KMM 63a/11; *deveci* KMM 38b/6; *gemici* KMM 16a/5; *ıapucı* KMM 41a/12, Sİ 1b/17, RG 50b/6; *ıatırcı* KMM 38b/7; *aşıcı* KMM 53b/4, RG 54b/13; *börekçi* RG 70a/10; *etmekçi* KMM 64b/1, RG 70a/9; *ıayııçı* RG 52b/8;

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009

oturaççı RG 52a/9; *topçı* KMM 14b/6, RG 50b/11; *yasakçı* RG 51b/10.

XVIII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinden Car.'da imlâsı (جى) olmakla birlikte, çevriyazısında dudak uyumuna uygundur: *bügügiü* “bügücü” (s. 23), *ekmekgi* “ekmekci” (s. 23), *pabuçgiu* “pabuçcu” (s. 23), *yardymgy* “yardımcı” (s. 23), *jolgiu* “yolcu” (s. 23).

b) Üçüncü tekil şahıs iyelik eklerinin Eski Türkçede sadece düz ünlülü şekillerinin kullanıldığı bilinmektedir (Gabain 1988: 70). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de genellikle uyuma aykırı bir kullanım söz konusudur: *düşü* MZT 21a/1, *eksügi* KEMŞ 225, *göñli* KEMŞ 30, *yurdu* MZT 41a/1. Ancak, dikkatimizi çeken nokta bu ekin Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait eserlerde bile iç seste kaldığında dudak uyumuna girdiği örneklerin hiç de azımsanmayacak sayıda olmasıdır:⁷ *boynun* TET 103a/7; *gendüzü* KG 120b/13; *göñlüni* MM 1079; *gözün* TET 37a/1; *gününde* TET 105a/2; *koynuna* TET 86a/8; *oğlum* GT 63b/8, MM 1011; *öñüne* TET 7a/11; *öñünce* GT 39a/14; *özünü* MM 1270; *sözünü* MM 138; *tozunı* MM1325; *ululuğuna* TET 2b/4; *uzununu* KEMŞ 39; *üstüne* TET 101a/12; *varun* KG 2b/14; *yolunu* KEMŞ 17, KEMŞ 17; *yüzünü* KEMŞ 76, GT 62a/13, TET 6b/8, MM 353. XVI. yüzyıl metinlerinden MM'de ekin +su şekli de bir örnekte kullanılmıştır: *koşusunu* 1975.

Osmanlı Türkçesi metinlerinde de dudak uyumuna bağlandığı örneklere rastlamak mümkündür: *boynu* RG 56a/6, *burnuna* RG 57a/1, *Eminönü* RG 52b/6, *gözüne* RG 53b/2, *kolunu* RG 58b/12, *öñünce* Sİ 4a/11, *öñüne* RG 54b/6, *ucundan* RG 52b/9, *üstünde* RG 52a/19, *yüzüne* RG 57b/1.

XVIII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinde artık bu ek dudak uyumuna dâhil olmuştur. Car.'da imlâsı (ى) ve (سى) olsa da çevriyazısında uyuma girdiği görülmektedir: *anasy* “anası” (s. 43), *ayaghy* “ayacı” (s. 42), *bülbülü* (s. 43), *eti* (s. 42), *köpegi* (s.42), *kojunu* “koyunu” (s.43). Vig.'de de bu ek dudak uyumuna dâhildir: *doughrousou* “dogrusu” (s. 319), *èyrisi* “eyrisi” (s. 319), *guieuzu* “gözü” (s. 317), *otouzounou* “otuzunu” (s. 333).

c) Çıkma durumu eki Eski Türkçede +*dın* / +*din*, +*tın* / +*tin* şeklinde idi (Gabain 1988:64). Eski Anadolu Türkçesinde de arkaik bir şekil olarak kullanılmıştır: *ardındın* KG 167a/14, *erdin* KG 88b/8,

⁷ Bu konuda bk. Bernt Brondemoen, “Labiyal Ünlü Uyumunun Gelişmesi Üzerine Bâzi Notlar”, *Türkiyat Mecmuası*, C. XIX, 1977-79, İstanbul, 1980, § 25, s. 237.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

öñdin ÇN 13, MZT 49b711, KG 15b/1, GT 30b/11, TET 9a/10, *yañadın* KG 134a/9 vd. XV. yüzyıla ait bir metinde uyuma girmiş şekli bulunmaktadır: *öñdiin* TET 9a/8.

ç) Eski Türkçe döneminde *-ğınça / -ginçe* şeklindeyken Eski Anadolu Türkçesinde eklendiği kelimenin düz ya da yuvarlak ünlülü olmasına bakılmaksızın *-ınca / -ince* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki de dudak uyumuna aykırı eklerdendir. Ekin bu şekli baskın olarak kullanılmış olmakla birlikte, XVI. yüzyıl metinlerinden ikisinde *-unca / -ünce* şeklinde kullanıldığı örnekler bulunmaktadır: *olunca* MM 986, MU 175/8; *ölince* MM 2257; *varduğunca* MM 1275.⁸

d) Görülen geçmiş zaman üçüncü tekil ve çoğul şahıs ekleri, Eski Türkçe döneminde düz ünlülü olup Eski Anadolu Türkçesinde de düz ünlülüdür (Gabain 1988: 80, 81; Timurtaş 1983: 328). Muharrem Ergin'e göre ekin dudak uyumuna ve ünsüz uyumuna bağlanması Osmanlı Türkçesinde gerçekleşmiştir (Ergin 1980: 299). İmlâ kalıplaşması yüzünden daima (د ی) ve (د ی ل) şeklinde yazılmış olmaları, bu eklerin tam olarak ne zaman uyuma girdiğini tespit etmemizi güçleştirmektedir. Kalıplaşmış imlâ dışında kalan örneklerin de yer aldığı metinlerden SN'de (XVII. yüzyıl) görülen geçmiş zaman üçüncü tekil ve çoğul şahıs eklerinin çoğunlukla düz ünlülü olmakla birlikte, birkaç örnekte uyuma girdiği eser üzerinde çalışan Hayati Develi tarafından tespit edilmiştir: *gördüüm* (كوردووم) Ba 207a/11, *urdular* (اوردولر) Bb 152b/20, Bc 74a/24.

XVIII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinde ise, bu ekin dudak uyumuna bağlandığı görülmektedir: Car. *an-dy* “andı” (s. 232), *gördü* (s. 184), *okudu* (s. 361), *sevdi* (s. 80), Vig. *ètdi* (s. 309), *oldou* “oldu” (s. 319), *euldu* “öldü” (s. 305).

e) Eski Türkçede düz ünlülü olup Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de düz ünlülü kullanılmış olan öğrenilen geçmiş zaman eki *-muş / -miş*, Osmanlı Türkçesi metinlerinde imlâ kalıplaşmasından dolayı (مش) şeklinde yazılmıştır. Bu kalıplaşma, ekin dudak uyumuna hangi yüzyılda bağlandığını Arap harfli metinlerden tespit etmemize imkân vermemektedir. İncelediğimiz Arap harfli Türkçe metinlerden sadece XVIII. yüzyıla ait bir metin olan RG'de bir örnekte *-muş* şeklinin kullanıldığı görülmektedir: *koğmuş* 52a/11.

XVIII. yüzyıl transkripsiyon metinlerinde ise, öğrenilen geçmiş zaman ekinin dudak uyumuna bağlandığı açıkça görülmektedir: Car. *görmüşüm* “görmüşüm” (s. 184), *sevmişim*

⁸ Son örnekte *-duğ* sıfat-fiil ekine uygun eklenmesi dikkat çekicidir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

“sevmişim” (s. 80), *jürümüšüm* “yürümüšüm” (s. 209); Vig. *boulounmouchoum* “bulunmuşum” (s. 318), *ètmichim* “etmişim” (s. XXIV), *eulmuchum* “ölmüşüm” (s. XXVIII), *uchumuchum* “üşümüšüm” (s. XXXI), *vourmouchoum* “vurmuşum” (s. XX).

1.2.2.2. Eski Anadolu Türkçesinde Ortaya Çıkan Düz Ünlülü Ekler

a) İsim çekiminde kullanılan ikinci tekil şahıs eki *+sın / +sin*, Eski Anadolu Türkçesi döneminde ortaya çıkmıştır. Bu ekin kullanıldığı örneklerden bazıları şunlardır: *degülsin* KG 86a/9, *oğlumsın* KG 90b/13, *ortaqsın* TET 53b/8 vd. İncelediğimiz metinlerden birinde sadece bir örnekte yuvarlak ünlülü kullanılmıştır: *degülsün* TET 5b/1.

b) Oğuz-Türkmen ve Kıpçak unsurlarının geliştirdiği *-ısar / -iser* gelecek zaman eki (Ergin 1980: 345), Eski Türkçede yoktur; günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılmamaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde ortaya çıkan bu ekin ilk ünlüsü genellikle düzdür (Korkmaz 1973: 116): *çürüyiser* ÇN 66, *dökiserdür* KEMŞ 143. İncelediğimiz metinlerde bu ekin nadir de olsa dudak uyumuna girdiği örneklerle rastladık: *olusar* TET 2a/3, *ölüiserdür* ÇN 32.

2. Ünsüz Uyumu

Ünsüz uyumu, Prof. Dr. Zeynep Korkmaz tarafından “Kelimelerin eklerle genişletilmesi sırasında veya yan yana gelen hecelerde tonlu ünsüzlerden ve ünlülerden sonra tonlu, tonsuz ünsüzlerden sonra genellikle tonsuz ünsüzlerin gelmesi temeline dayanan uyum” olarak tanımlanmıştır (2003). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ünsüz uyumunun olmadığı genel anlamda kabul görmektedir. Ancak bu uyumun -çok yaygın olmamakla birlikte- bazı eklerde kendisini göstermeye başladığı örnekler, incelediğimiz metinlerde mevcuttur. Bu başlık altında ünsüz uyumuna dâhil olmuş ekleri ve kullanıldıkları örnekleri maddeler hâlinde ele alacağız.

a) Görülen geçmiş zaman ekinin XV. yüzyıla ait bir metinde ünsüz uyumuna uygun kullanılması erken örneklerdir : *attum* TET 122b/7, *irištüm* TET 41a/1, *uçtı* TET 128a/6, *düşti* TET 9a/5, *şattı* KG 134a/1, *irištün* TET 78a/6, *savaştun* TET 30a/10, *eyittük* TET 127a/7, *gittük* TET 127a/4, *ittünüz* TET 33b/11.

b) İsimden isim yapma eki *+cı / +ci*'nin baskın olan bu şeklinin yanında *+çı / +çi* şekillerine de Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde rastlanmaktadır: *aşçı* TET 11b/11; *avcı* MZT 10b/5, GT 39b/15, TET 39b/15; *balıkçı* GT 39b/12, *başmaççı* TET 96a/4 *kulluğçılar*. XVIII. yüzyıl metinlerinde de uyumlu örnekler

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009

bulunmaktadır: (+cı / +ci) *aķıncı* KMM 63a/11; *deveci* KMM 38b/6; *gemici* KMM 16a/5; *ķapucı* KMM 41a/12, Sİ 1b/17, RG 50b/6; *ķatırcı* KMM 38b/7; (+çı / i) *aşçı* KMM 53b/4, RG 54b/13; *börekçi* RG 70a/10; *etmekçi* KMM 64b/1, RG 70a/9; *ķayıķçı* RG 52b/8; *oturaķçı* RG 52a/9; *topçı* KMM 14b/6, RG 50b/11; *yasaķçı* RG 51b/10.

c) İsimden isim yapma eki +*cuk*/ +*cük*'ün TET'de *oğlançık* (85a/9) örneğinde uyum dışı olması, ekin bu şeklinin kullanımda yeni olduğu izlenimini uyandırmakla birlikte, *oğlançık* (70b/7) ~ *ķardaşçık* (87b/9) örneklerinde ünsüz uyumuna bağlanması söz konusu ekin tarihî gelişimi açısından önemlidir.

) Bulunma durumu ekinin XV. yüzyıla ait bir metin olan TET'de ünsüz uyumuna bağlanmış olarak kullanıldığı görölmektedir: *ķardaķta* TET 89b/7, *düőte* TET 26a/1, *iőte* TET 13a/7.

d) ıkma durumu ekinin de aynı eserde ünsüz uyumuna iki örnekte bağlanmış olarak kullanılması söz konusudur: *günāhtan* TET 26b/1, *abdestten* TET 105b/13.

e) Bildirme ekinin ünsüz uyumuna girdiği örnekler de yine aynı eserde bulunmaktadır: *çoķtur* TET 99b/12, *iőtür* TET 40b/3; *ķopacaķtur* TET 42a/12, *olmuştur* TET 3a/2, *yaratmuőtur* TET 32a/12.

e) Fiilden fiil yapma eki -*dur*- / -*dür*-'ün ünsüz uyumuna bağlı olduğu örnekler de yine TET'de yer almaktadır: *barıőtur*- TET 30a/11, *iriőtür*- TET 100b/8, *iőtütür*- TET 148a/12, *ulaőtur*- TET 133a/6, *üleőtür*- TET 76b/8.

f) -*dük* sıfat-fiil ekinin sadece bir örnekte uyuma girdiği görölmektedir: *gittüđi* TET 3a/7.

SONUÇ

Ünlü ve ünsüz uyumlarının Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesindeki tarihî seyrini tüm yönleriyle bir makalede aktarabilmek elbette pek mümkün değildir. Ancak, her iki döneme ait metinlerden tespit ettiğimiz uyumlu biçimler de göz ardı edilecek örneklerden değildir. Transkripsiyon metinleri, dudak uyumunun ve ünsüz uyumunun XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Türkçesinde konuşma dilinde ve yazı dilinde yürürlükte olduğunu çok açık bir biçimde göstermektedir. Gerek yurt içindeki gerek yurt dışındaki kütüphanelerde üzerinde henüz bir bilimsel çalışma yapılmamıő özellikle konuşma diline yer veren metinler Türkoloji dünyasına bilimsel yöntemlerle incelenip kazandırıldıka, yeni ve çok farklı verilere ulaőmamız mümkündür. Bu metinlerden elde edilecek veriler

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

ışığında, Anadolu ve Rumeli’de yazı dili olarak yüzyıllar boyunca ürünler vermiş Türkçenin kadim iki dönemi olan Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesinin ses bilgisi özellikleri hakkında günümüzdekinden çok daha yeni ve çok daha farklı bilgilere sahip olmamız mümkün olacaktır.

KISALTMALAR

Car.: Da Cosimo Comidas de Carbognano, *Primi Principi Della Gramatica Turca*, Roma, 1794.

ÇN: Ahmed Fakih, *Çarh-nâme*

DLT: Kâşgarlı Mahmūd, *Dīvānu Luġāti't-Türk*

EUTS: Ahmed Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*

GT: Mahmūd bin Kādī-i Manyās, *Gülistān Tercümesi*

Har.: G. Hazai, *Das Osmanisch- Türkische im XVII. Jahrhundert Untersuchungen an den Transkriptionstexten von Jakob Nagy de Harsány*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.

KEMŞ: : Ahmed Fakih, *Kitābu Evşāfi Mesācidi’ş-Şerife*

KG: İmām Kāzī, *Kitāb-ı Ğunya*

KMM: *Kitābu Meşālihi'l-Müslimīn ve Menāfi'i'l-Mü'minīn* (yyl. Yaşar Yücel)

KY: Erzurumlu Darīr, *Kıssa-i Yūsuf*

Men.: F. Mesgnien Meninski, *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabicae-Persicae Lexicon Turcico-Arabico-Persicum*, C. I, II, II, Simurg Yayıncılık, İstanbul, 2000.

MM: Loqmānī Dede, *Menākıb-ı Mevlānā*

Mol.: Giovanni Molino, *Dittionario Della Lingua Italiana-Tyrchesca*, Roma, 1641.

MZT: Şadru’ d-dīn Şeyhoğlu, *Marzubān-nâme Tercümesi*

MU: Bergamalı Kādri, *Müeyyiretü'l-^cUlūm*

Par.: Bernardo da Parigi, *Vocabolario Italiano-Tyrchesco (Söz Kitabı)*, C. I, II, III, Roma, 1665.

RG: *Risāle-i Ğarībe* (yyl. Hayati Develi)

SN: Evliyā Çelebi, *Seyāhat-nâme*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Sİ: Aḥmed Dürri, *Sefāret-nāme-i Īrān*

TET: Ebu'l-Leys Semerkandī, *Tezkiretü'l-Evliyā Tercümesi*

Vig.: M. Viguier, *Éléments de la Langue Turque, ou Tables Analytiques de la Langue Usuelle, avec Leur Développement*, Constantinople, de L'imprimerie du Palais de France, 1790.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, Muzaffer (1995), *Kitāb-ı Ğunya*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 592
- ATALAY, Besim (1946), *Bergamalı Kadri, Müyessiret-ül-Ulûm (Muyassıratu'l-Ulûm)*, Ankara: TDK Yayınları
- BANGUOĞLU, Tahsin (1990), *Türkçenin Grameri*, 3. baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 528
- DEVELİ, Hayati (1995), *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 622
- DEVELİ, Hayati (1998), *XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe*, İstanbul: Kitabevi
- DUMAN, Musa (1995), *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 616
- ERASLAN, Kemal (1980), *Eski Türkçede İsim-Fiiller*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 2731
- ERCILASUN, Ahmet B. (2007), "Osmanlı Türkçesi", *Makaleler Dil-Destan-Tarih-Edebiyat*, Akçağ Yayınları: 860, s. 234-246
- ERGIN, Muharrem (1980), *Türk Dil Bilgisi*, 5. baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları
- ERSOYLU, Halil (2001), *Lokmanî Dede, Menâkıb-ı Mevlânâ*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 783
- GABAIN, A. von (1988), *Eski Türkçenin Grameri* (çev. Mehmet Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 532
- GÖKÇE, Aziz (2002), *Osmanlı Türkçesi Metinlerine Dil ve İmlâ (XVI., XVII. ve XVIII. Yüzyıl)*, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜLSEVIN, Gürer (1997), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 673

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

- GÜLSEVIN, Güner - Boz, Erdoğan (2004), *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Gazi Kitabevi
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1996), *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 638
- KARAHAN, Leylâ (1994), *Erzurumlu Darîr Kıssa-i Yûsuf*, Ankara: TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI: 564
- KORKMAZ, Zeynep (1973), *Şadru'd-dîn Şeyhoğlu, Marzubân-nâme Tercümesi, İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*, Ankara: A.Ü. D.T.C.F. Yayınları: 219
- KORKMAZ, Zeynep (1995), *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Birinci Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 629
- KORKMAZ, Zeynep (2003), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, 2. baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 575
- MANSUROĞLU, Mecdut (1956), *Ahmed Fakih Çarhname*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 684
- MAZIOĞLU, Hasibe (1974), *Ahmed Fakih, Kitâbu Evşâfi Mesâcidi's-Şerîfe*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 399
- OLCAY, Selâhattin (1965), *Ebu'l-Leyş Semerkandî Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi İnceleme-Metin-İndeks*, Ankara: A.Ü. D.T.C.F. Yayınları: 162
- ÖZKAN, Mustafa (1993), *Mahmûd b. Kādî-i Manyâs Gülistan Tercümesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 562
- Türk Dil Kurumu (1972), *Dîvânu Lugâti't-Türk Dizini*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 368
- TEKİN, Talat (2000), *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9
- TIMURTAŞ, Faruk K. (1981), *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl, Gramer-Metin-Sözlük*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2157
- TIMURTAŞ, Faruk K. (1983), *Tarihî Türkiye Türkçesi Araştırmaları III, Osmanlı Türkçesi Grameri, Eski Yazı ve İmlâ Arapça-Farsça- Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2258
- YÜCEL, Yaşar (1980), *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler II Kitâbu Mesâlihi'l-Müslimîn ve Menâfi'i'l-Müminîn*, Ankara: A.Ü. D.T.C.F. Yayınları: 292

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*